

Відзив
офіційного опонента, доктора юридичних наук, професора
Меркулової Валентини Олександрівни
на дисертацію Дмитришиної Тетяни Іванівни на тему
«Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи»
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Актуальність дослідження обумовлюється декількома чинниками соціально-політичного, теоретичного, законодавчого та міжнародно-правового характеру. Слід зазначити, що зміна державної ідеології, яка відбулася з проголошенням незалежності України, потребувала реформування основних засад усіх галузей права. Тим більш, змін мали зазнати кримінальне, кримінально-виконавче, кримінально-процесуальне право, які регулюють досить важливу сферу кримінально-правових відносин – притягнення особи, яка вчинила злочин, до кримінальної відповідальності та визначення доцільного та справедливого обсягу кримінальної репресії. Безумовним є той факт, що всі ці роки (з часів набуття чинності Кримінального кодексу 2001 року) реформування кримінального законодавства в Україні відбувалося відповідно до міжнародно-правових стандартів, у напрямку посилення та уточнення тих положень, які забезпечують права суб'єктів кримінально-правового конфлікту на усіх стадіях правосуддя, посилюють залежність обсягу кари від тяжкості вчиненого діяння та особливостей винної особи, відтворюють найактуальніші сучасні проблеми боротьби із певними видами злочинності, а отже мають забезпечити реалізацію принципу справедливості.

Гуманістичне спрямування кримінально-правової політики України позначилося на багатьох законодавчих новелах. Справедливим та гуманним є те, що чинне кримінальне законодавство суттєво поширило сферу застосування звільнення від кримінальної відповідальності у разі дієвого каяття винної особи, її примирення із потерпілою особою, втрати нею суспільної небезпечності, пов'язуючи ці види звільнення не лише із злочинами невеликої, але й середньої тяжкості. Скороченню обсягу застосування найсуворішого кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а отже кількості ув'язнених в кримінально-виконавчих установах закритого типу, сприятимуть: значне розширення кількості покарань, альтернативних позбавленню волі; надання особливого значення, нового змісту та сутності такого виду покарання як штраф, який може бути призначений як основний вид покарання за злочин будь-якої тяжкості; формулювання низки кримінально-правових інститутів, які полягають в умовності призначення покарання у виді позбавлення волі; удосконалення системи стимулювання позитивної поведінки та виправлення засудженої особи під час відбування нею призначеного судом покарання через

уточнення підстав застосування інститутів звільнення від подальшого відбування покарання.

Проте на окрему увагу заслуговують питання кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб. Проблеми диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання неповнолітніх є завжди актуальними. А питання щодо визначення мінімально необхідних меж кримінальної відповідальності та покарання щодо цієї особливої категорії винних; механізму оцінки стану здоров'я та рівня розвитку неповнолітнього під час вчинення суспільно небезпечного діяння та його впливу на обрання заходів кримінально-правового впливу; визначення оптимального співвідношення між заходами суто карального та виховного характеру, як заходів попередження злочинності неповнолітніх, - залишаються до сьогодні предметом наукових пошуків у різних країнах світу.

Отже суспільство має стимулювати законодавчий процес у напрямку більш чіткого регулювання кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх осіб, які є особливим суб'єктом кримінально-правових відносин. Саме стосовно неповнолітніх особливого значення набуває дотримання чіткого співвідношення тяжкості вчиненого злочину та обсягу кримінальної репресії, врахування всіх обставин справи та властивостей винної особи. Суд має оцінити ступінь суспільної небезпечності вчиненого неповнолітнім діяння та ступінь антисоціальної настанови винної особи на декількох рівнях: під час визначення доцільного обсягу кари, виду та терміну покарання; під час визнання можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності та покарання, від реального відбування призначеного судом покарання. В умовах, коли кримінальне та кримінально-виконавче законодавство реформується шляхом гуманізації заходів кримінально-правового впливу, які застосовуються до осіб неповнолітнього віку, ідея невідворотності відповідальності спрацьовує на користь теоретичної посилки, що головне запобіжне значення щодо них має сам факт настання кримінальної відповідальності, а не обсяг кари.

Здобувач наводить широке коло науковців, які досліджували проблеми, пов'язані із вчиненням неповнолітніми злочинів, особливостями здійснення щодо них кримінального правосуддя. Проте, з огляду на інтенсивність змін, яких зазнає практично кожна сфера життєдіяльності суспільства, а відповідно і інтенсивність, яких зазнає правова сфера, - теоретико-правовий та практичний інтерес до зазначених проблем не вщухає, а навпаки посилюється. Ця проблематика вимагає нових підходів до її вирішення як на теоретичному, так і законодавчому рівнях. Проблема визначення механізму та критеріїв оцінки ефективності різних заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх з точки зору дієвості попередження злочинності неповнолітніх, - все більше хвилює сучасних науковців та практичних працівників. Маємо погодитися із автором у тому, що багато аспектів цієї проблеми залишаються недостатньо дослідженими або носять дискусійний

характер, потребують узгодження з міжнародно-правовими актами та сучасною практикою міжнародних судових органів (С. 6)

Зазначене підтверджує особливу актуальність обраної автором теми, своєчасність даного дослідження, його теоретичне та прикладне значення. Результати дослідження є важливими як для теорії кримінального права, так і для законодавчої та правозастосовчої діяльності. Цінність даної роботи саме в тому, що автор на підставі аналізу результатів досліджень визначеної проблеми у різні історичні періоди життєдіяльності суспільства (включаючи сьогодення), вивчення зарубіжного досвіду та основних вимог міжнародно-правових стандартів, - надає власне бачення їх вирішення.

Ознайомлення з дисертацією та авторефератом надає підстави для певної *загальної оцінки роботи*. Автором було проведене самостійне дослідження наукової проблеми визначення концептуальних основ призначення покарання неповнолітнім, що надало можливість автору сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо подальшого розвитку теорії кримінального права та удосконалення чинного кримінального законодавства України у зазначеній сфері, а відповідно і правозастосовної практики.

Дисертація оформлена відповідно до державного стандарту. Обсяг основного тексту дисертації відповідає встановленим нормативам. Наукові положення в тексті дисертації за формою викладу дохідливі, у смисловому значенні взаємопов'язані.

Досить вдало визначено мету, об'єкт та предмет дослідження.

Досить конкретні визначення *завдань дослідження* (С.7) відтворюють особливе значення для автора вивчення та аналізу міжнародно-правових актів та міжнародного законодавчого досвіду у визначеній сфері; дозволяють підійти до оцінки мети призначення покарання, загальних та спеціальних обставин, які враховуються судом при призначенні покарання, - як до особливих правових категорій, які стосуються досить специфічного суб'єкта кримінальних правовідносин; відповідно передбачають визначення основних напрямів подальшого розвитку інституту призначення покарання неповнолітнім. Такий підхід у формулюванні завдань є підтвердженням комплексного характеру дослідження, як такого, що полягає у необхідності послідовного розгляду теоретичних, законодавчих та правозастосовних аспектів визначеної проблеми.

Новизна розглянутих автором питань (С. 9) безумовна як така, що відтворює зміст суттєвих для подальшого реформування кримінального законодавства положень.

В положеннях новизни відтворюється певна загальнотеоретична та методологічна культура автора, відповідна наукова коректність теоретичних висновків, наукова обґрунтованість пропозицій до чинного законодавства та практики його застосування.

Достовірність на наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є однією з перших спроб комплексно визначити та проаналізувати теоретико-методологічні основи та зміст інституту

призначення кримінального покарання неповнолітнім та на цій основі запропонувати пріоритетні напрями удосконалення чинного кримінального законодавства.

У дисертації порушені не розроблені раніше наукові та практичні завдання, розв'язання яких дозволило одержати нові результати і виробити науково обгрунтовані пропозиції щодо:

реорганізації системи правил призначення покарання неповнолітнім з позиції необхідності дотримання мінімізації карального впливу та пропорційності ступеня тяжкості вчиненого діяння та особливих особистісних властивостей винної особи;

необхідності визначення механізму суттєвого обмеження суддівського розсуду, а отже подальшої більш чіткої формалізації призначення покарання неповнолітнім, наповнення новим змістом дискреційних повноважень судді, що у підсумку має бути спрямоване на дотримання прав та особливо важливих інтересів неповнолітнього, який перебуває у сфері кримінальної юстиції;

особливого підходу у формулюванні та правозастосуванні спеціальних засад призначення покарання неповнолітньому, обумовленому необхідністю пріоритетного значення примусових заходів виховного характеру;

необхідності внесення суттєвих редакційних змін у зміст кримінально-правових положень Загальної частини Кримінального кодексу, що стосуються як безпосередньо, так і опосередковано сфери притягнення неповнолітнього до кримінальної відповідальності та призначення йому покарання.

Значну увагу автор надає *методології дослідження*. Дисертант застосувала загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (С.7, 8), які обрані з урахуванням поставленої мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження: діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, системно-структурний, соціологічний, моделювання.

Належними є законодавча та доктринальна бази дослідження відповідної сфери регулювання суспільних відносин. Обгрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується якісним аналізом наявних літературних джерел, перелік яких налічує 340 найменувань. Поряд із працями з проблем кримінального права, дисертантом досліджено міжнародно-правові акти, пов'язані із неповнолітніми правопорушниками, рішення Європейського суду з прав людини, акти чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України та законодавства зарубіжних країн (Великобританії, Данії, Голландії, ФРН, Франції, США, Ізраїля, Туреччини тощо).

Репрезентативною є емпірична база дослідження, яку становлять дані вибіркового вивчення 122 судових рішень у справах по злочинам неповнолітніх; результати вибіркового анонімного експертного опитування суддів та представників державного обвинувачення у Вінницькій та Одеській областях; відповідні узагальнення судової практики; показники

статистичної звітності МВС України та Державної судової адміністрації України щодо злочинів неповнолітніх (за 2005-2016 рр).

Практичне значення роботи Дмитришиної Т.І. полягає у тому, що наукові положення, сформульовані у дисертації, можуть бути використані в різних сферах діяльності: у науково-дослідній роботі під час подальших досліджень проблем кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх; у правотворчій діяльності – при розробці законодавчих новел у сфері реалізації кримінально-правового примусу щодо неповнолітніх; у правозастосовній діяльності – під час прийняття практичними підрозділами відповідних рішень щодо притягнення неповнолітніх до відповідальності та призначення їм покарання; у навчальному процесі - при викладенні навчальної дисципліни «Кримінальне право», підготовці відповідних навчально-методичних матеріалів.

Структурно дисертація складається із вступу, двох розділів, які містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. Послідовність, взаємозв'язок розділів та підрозділів дисертації відповідають визначеним завданням, спрямовані на реалізацію визначеної автором мети дослідження. Безпосередньо зміст розділів (підрозділів) дисертації доповнюють один одне, містить результати аналізу стану наукових теоретичних досліджень, історичних та міжнародно-правових аспектів, проблем чинного кримінального законодавства, спрямовані на обґрунтування найважливіших, як на думку автора, проблем кримінальної відповідальності неповнолітніх в умовах сьогодення. Тож розглядаючи дану роботу як певний вклад у розвиток теорії кримінального права, слід визнати її цінність для подальшого реформування чинного вітчизняного законодавства у напрямку приведення у більш чітку відповідність до міжнародно-правових стандартів та зарубіжного досвіду.

Вивчення та *аналіз конкретного змісту дисертації* надає нам підстави визначитися із тими її положеннями, які, як на нашу думку, є найбільш доведеними та обґрунтованими, як такими, що першочергово заслуговують на увагу вітчизняного законодавця. Особливістю роботи є те, що автор звертається до певних проблем, які на його думку мають визначати особливість та специфічність призначення покарання неповнолітніх у різних підрозділах, зважаючи на особливості методології дослідження, аналіз різних джерел, які містять необхідну для обґрунтування наукових висновків інформацію. Зокрема до здобутків дисертанта необхідно віднести наступні результати дослідження.

2.Погоджуємося із автором в тому, що дослідження *концептуальних основ* призначення неповнолітнім покарання обумовлюється насамперед необхідністю зміни стратегічних та тактичних напрямів реформування кримінального правосуддя щодо цієї досить специфічної категорії злочинців, переорієнтації з кари на їх реінтеграцію у суспільство відповідно до міжнародно-правових стандартів та позитивного доведеного часом досвіду інших країн світу. Концепт «дружньої юстиції», зорієнтований на чітке

врахування індивідуальних та вікових особливостей психіки дитини, який відтворюється у досить гнучкій системі карально-правових та виховних заходів, спрямованих не стільки на покарання, скільки на повернення неповнолітнього у суспільство, - виправдав себе у багатьох країнах світу, а отже заслуговує на увагу та впровадження (С. 14, 17, 21, 38, 49, 55).

2. На особливу увагу заслуговують ті результати дослідження, в яких доводиться доцільність віднайти соціально-економічні, політичні та правові можливості для впровадження *ювенальної юстиції* в Україні, яка базується на визнанні неповнолітнього як специфічного суб'єкту кримінально-правових відносин, а отже обумовлює особливість змісту цих відносин, специфічність взаємних прав та обов'язків сторін. В сучасних реаліях цьому перешкоджають значна кількість чинник, серед яких (поміж інших) недостатня теоретична обґрунтованість даного процесу та недосконалість кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, пріоритетність каральних заходів. Проте слід визнати, що найчастіше медіаційні, пробаційні заходи, відновне правосуддя є необхідними складовими ювенальної юстиції загалом (С. 16, 36-37, 59-61, 65, 73).

3. Цінність роботи полягає у тому, що автор справедливо належну увагу приділив дослідженню генезису *міжнародних норм та міжнародних принципів*, які мають позначитися на будь-якого етапі відправлення кримінального правосуддя щодо неповнолітніх. Зокрема загальновизнані міжнародні принципи визнання та забезпечення інтересів дитини, його сталого розвитку, справедливого поводження, мінімального втручання в особисте життя, призначення виду та строку покарання, адекватних психологічним та психофізичним особливостям правопорушника, тощо мають суттєво позначитися на подальшому реформуванні кримінального законодавства України (с. 43-45)

4. Слід підтримати автора в результатах дослідження, які стосуються проблем *системи принципів призначення покарання неповнолітнім в Україні* як таких, що мають визначати не лише зміст, сутність кримінально-правових положень у сфері призначення покарання, але й обумовлювати подальше реформування кримінального законодавства у даній сфері. Обґрунтованими є положення, які доводять доцільність класифікації принципів призначення покарання на загальноправові (законність, справедливість, гуманізм), спеціальні (індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, призначення покарання за кожен злочин), особливі (призначення покарання за сукупністю вироків та сукупністю злочинів тощо). (С. 79-91, 133-137, 154-155)

5. Погоджуємося із точкою зору автора щодо того, що значення правильного визначення та дотримання принципів кримінального права та законодавства посилюється у зв'язку із тим, що вони закріплюються та конкретизуються у законодавчих положеннях – засадах (основах) призначення покарання, а отже мають бути обов'язково враховані судом при

призначенні покарання. Наукова позиція автора стосовно того, що загальні та спеціальні правила призначення покарання щодо неповнолітніх мають бути реформовані відповідно до міжнародно-правових стандартів та позитивного міжнародного досвіду, а отже зазнати певних уточнень та конкретизації виходячи із необхідності дотримання критеріїв мінімального карального впливу та пропорційності, - мають бути підтримані. Має бути сформований механізм реального обмеження дискреційних повноважень судді, спрямований на максимальне дотримання прав та інтересів неповнолітньої особи. Тож відповідні зміни у кримінальне законодавство є обґрунтованими та своєчасними. Автором практична надається власне бачення змісту положення більшості кримінально-правових норм Розділу XV КК - ст.ст. 97, 97-1, 98, 99-102, 103 КК, що саме пов'язані із правилами призначення покарання неповнолітнім (С. 49,154-155, 162-163).

6.Слушними є міркування автора щодо доцільності під час визначення виду заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх *враховувати вікові особливості правопорушника*. Запропонована автором класифікація суб'єктів кримінально-правових відносин на три групи: малолітні особи (до 14 років), неповнолітні правопорушники - підлітки (14-16 років - молодші підлітки, 16-18 р. – старші підлітки), молоді правопорушники (до 21 року) дозволить підходити більш виважено до оцінки ступеню впливу особливостей фізичного та психічного стану особи на вид цих заходів. Погоджуємося із автором в тому, що вікова періодизація неповнолітніх (молодих правопорушників), пов'язана із особливостями розвитку і формуванням особистості, має суттєво впливати на інститут кримінальної відповідальності та покарання, оскільки доведеним є те, що вікові особливості тягнуть відмінності у сприйнятті неповнолітніми суті та цілей покарання, а отже мають враховуватися при диференціації та індивідуалізації покарання. До того ж, слушними є міркування автора щодо того, що в певних випадках процес соціалізації не обмежується терміном легального статусу повноліття, а отже в таких випадках доцільним є поширення виховних функцій кримінально-правових заходів та спеціального порядку призначення покарання на осіб віком до 21 року. Відповідно обґрунтованою є пропозиція автора щодо редакції ч. 4 ст. 97 -1 КК, в який йдеться про необхідність в таких випадках врахування тяжкості діяння, мотивів вчинення злочину, характеристики соціальної зрілості особи, яка не досягла двадцяти одного року (С. 17, 19, 25, 46, 159, 162).

7.Автор справедливо значну увагу приділяє питанням *осудності неповнолітніх*, яка є показником соціальної зрілості особи, її здатності усвідомлювати суспільну небезпеку, протиправність діяння і керувати своїми діями. Положення дисертації свідчать на користь тієї позиції, що *вікова осудність* має *схожі риси із обмеженою осудністю* в тому, що в наслідок патологічної збитковості психіки неповнолітніх особа не може повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння або керувати ним. Тому причиною є недостатній рівень розвитку

неповнолітнього. Проте у разі обмеженої осудності особа підлягає кримінальній відповідальності, а наявність психічного розладу враховується судом при призначенні покарання, може служити підставою для призначення примусових заходів медичного характеру. У разі ж визначення особливих ознак вікової осудності особа не може підлягати кримінальній відповідальності. На увагу заслуговує думка автора щодо того, що інститут «вікової осудності», має свої витoki у вітчизняному праві, а отже заслуговує на закріплення його у чинному законодавстві. (С. 20, 21, 27-29, 73, 140)

8. Підтримуємо автора у тому, що концептуально досить важливим є визначення тих цілей, на які має бути спрямована діяльність органів кримінального правосуддя щодо неповнолітніх правопорушників, а отже і цілей кримінальної відповідальності та покарання. Тож виправданим є те, що значна частина дослідження присвячені *цілям покарання* (карі, виправленню, попередженню злочинів). Доводиться необхідність визначення у якості мети покарання – відновлення соціальної справедливості. Проте особливе значення стосовно розглядуваної специфічної категорії осіб мають положення, присвячені співвідносності таких категорій як «виправлення» та «виховання». Маємо підтримати автора у доведенні особливої важливості виховних складових будь-якого заходу кримінально-правового впливу на неповнолітніх, в тому числі і покарання (С. 67, 91-93)

9. Підтримуємо автора у тому, що за чинним кримінальним законодавством особливість кримінальної відповідальності неповнолітніх як специфічного суб'єкту кримінально-правових відносин та кримінальної відповідальності відтворюється лише у факті існування *примусових заходів виховного характеру та особливій формі призначення та реалізації покарання*. І якщо оцінювати характеристики дієвості цих заходів, слід визнати справедливим твердження автора щодо того, що ці заходи мають певні переваги перед покаранням, оскільки спрямовані на досягнення цілей запобігання злочинам, виправлення та ресоціалізацію засуджених переважно без ізоляції від суспільства, а отже не тягнуть суттєві негативні наслідки для особи та суспільства, пов'язані із відчуженням засудженої особи від суспільства. А відповідно у кримінальному правосудді вони мають в першу чергу розглядатися як мінімально необхідні заходи щодо неповнолітньої особи. (С. 37, 53, 97)

10. На особливу увагу заслуговують положення дисертації щодо подальшого реформування чинного кримінального законодавства у напрямку формування *багатоколіїної системи заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх*, яка б включала заходи соціального захисту, безпеки, компенсації та реституції; надавала б можливості для більш широкого застосування різних моделей примирення (медіації), як альтернативи судовому переслідуванню, альтернатив покаранню у вигляді освітніх заходів, поширенню сфери застосування відновного правосуддя тощо. (С. 38, 47, 53, 55)

Крім розглянутих вище наукових положень, в роботі містяться і інші положення, висновки та рекомендації, які у сукупності забезпечують цілісність проведеного дослідження.

Результати дослідження апробовані на чотирьох науково-практичних конференціях, викладені у десяти наукових працях, з яких чотири наукові статті опубліковано у фахових наукових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, одній науковій статті, опублікованій у зарубіжному періодичному виданні. Це свідчить про належний рівень апробації та впровадження результатів дослідження.

Проведений конкретний аналіз дисертації дозволяє зробити висновок про те, що дисертантом досягнуто поставленої мети та виконано означені ним завдання. На експертизу подане завершене комплексне дослідження, в якому висвітлені актуальні та важливі теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми призначення покарання неповнолітнім.

Автореферат дисертації відбиває основні положення та результати дослідження, які наведені в тексті роботи, відповідає її змісту, а відповідно спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Разом з тим, позитивно оцінюючи зміст дисертації Дмитришиної Т.І. та наголошуючи на її відповідності вимогам щодо робіт, які подані на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, уявляється за доцільне висловити особисту думку опонента щодо окремих її положень та висновків, які можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації, або ж є такими, що потребують додаткової аргументації.

1.Погоджуємося із автором, що до сьогодні проблема змісту та співвідношення таких соціально-правових категорій як «вікова осудність», «вікова неосудність», «обмежена осудність» залишається актуальною та дискусійною. Так на сторінках 20 та 27 автор стверджує, що саме наявність «вікової неосудності» повинна спричинити виключення кримінальної відповідальності. Наводяться її ознаки: неповнолітній внаслідок відставання в психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, не міг повною повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпеку вчиненого діяння або керувати ним. Стверджується, що саме в цьому вікова неосудність має схожі риси з обмеженою осудністю. Проте на сторінках 73 та 140 містяться конкретні пропозиції щодо доцільності визначення у Кримінальному законодавстві вже «вікової осудності», яка має ті ж ознаки, що «вікова неосудність». Тож бажано було б, щоб розглядувана робота набула більшої чіткості стосовно ознак цих понять, їхнього співвідношення, різниці (чи тотожності) правових наслідків для неповнолітніх.

2.В роботі досить часто використовуються такі поняття як «виправлення» та «виховання». На сторінці 67 автор аналізуючи функціональне призначення ювенальних судів концентрує увагу на тому, що їх функціонування базується на тому, що неповнолітні злочинці мають бути виправлені, а не покарані. Проте розглядаючи вітчизняне законодавство,

автор стверджує, що є неправильним те, що чинне кримінальне законодавство не одержало законодавчого закріплення мети «виховання», оскільки саме стосовно неповнолітніх покарання здійснюють виховну дію. Отже яка мета має бути визначена – «виправлення» чи «виховання»? Чіткої відповіді на це питання ми не знайшли. Надаючи власну редакцію ч. 1 ст. 97-1 «Завдання кримінальної відповідальності неповнолітніх», автор визначає (крім інших завдань) виховання та інтеграцію особистості неповнолітнього у суспільство (С. 162). Автор вважає за можливе *процес виховання* відносно неповнолітніх (на відміну від дорослих) у його вузькому значенні - як *процес формування* правомірної поведінки, - розглядати як одну із цілей покарання (С. 92) Проте факт формування правомірної поведінки і є досягненням такої цілі як виправлення, яка завдячує саме певному виховному процесу. Тож співвідношення цих категорій слід розглядати в площині як результат (виправлення) та процес на шляху до цього результату (процес виховання).

3. Підтримуючи в цілому думку автора щодо особливої важливості *примусових заходів виховного характеру* у системі заходів кримінально-правового впливу на неповнолітніх, тим не менш вважаємо, що на підставі досить значного обсягу проведеного дослідження міжнародно-правових стандартів та міжнародного законодавчого досвіду, стану наукових досліджень вітчизняних вчених слід було більшу увагу приділити саме питанню правової сутності цих заходів, їхнього співвідношення із кримінальною відповідальністю як такою. Тож більш конкретно визначитися щодо співвідношення в цих заходах виховного та карального елементу, оскільки автор в одному випадку стверджує, що ці заходи є різновидом заходів безпеки, що це виховний, а не каральний захід, отже не є кримінальною відповідальністю, з іншого боку, йдеться про те, що заходи безпеки є перспективним напрямом у розвитку інституту кримінальної відповідальності (С. 53, 97).

4. Аналогічне зауваження стосується інших заходів кримінально-правового впливу, які автор вважає за доцільне визначити у законодавчому порядку. Так на сторінці 53 автор зауважує, що додаткового висвітлення потребують проблеми правової природи як примусові заходи виховного характеру, так і інші *заходи кримінально-правового впливу (заходи безпеки, соціального захисту, реституції, компенсації тощо*. Проте, на наш погляд, цьому питанню не було надана належна увага. І положення, які стосуються сутності та правової природи усієї багатоколіїної системи впливу на неповнолітніх потребують уточнення та більш конкретного обґрунтування.

5. Певні міркування викликає запропонована автором нова редакція, а в певних випадках новий зміст та сутність кримінально-правових положень, що містяться у Розділі XV КК.

5.1. По-перше автор пропонує обмежитися новою наступною назвою відповідного Розділу - «Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх», а отже виключити із назви навіть згадку про покарання. Чи має це свідчити про те, що кримінальна відповідальність охоплює усі інші

заходи кримінально-правового примусу, в тому числі і покарання? Навряд чи, якщо мова йде про різні виховні заходи. До того ж, покарання є самодостатньою, досить важливою категорією, оскільки саме воно визначене у санкції статті, є підставою для визначення типової тяжкості злочину. Лише система покарання визначена доволі чітко у законі, в той час як ні поняття, ні форм кримінальної відповідальності закон не містить. І їх визначення вимагає комплексного тлумачення багатьох положень Загальної частини КК. До того ж, у змісті дисертації більшість положень пов'язані із покаранням (його цілями, правилами призначення, звільнення, виконання); за змістом цей розділ навіть у запропонованій автором новій редакції містить більшість статей, які у своїй назві використовують категорію покарання (ст.ст. 98, 103, 104, 105, 106, 107 КК). Тож відповідно як до чинної редакції норм даного розділу, так і відповідно до запропонованих автором змін, - назву розділу доцільно не змінювати.

5.2. Певні зауваження виникають стосовно ще однієї нової назви, яку автор запропонував щодо ст. 103 КК - «Призначення покарання або інших кримінально-правових заходів неповнолітньому» (С. 163). Якщо орієнтуватися на зміст статей відповідного розділу, навіть з урахуванням пропозицій автора, не зрозумілим є, про які заходи йдеться. Якщо автор мав на увазі примусові заходи виховного характеру, то за чинним законодавством вони не призначаються, а застосовуються судом у раз звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності та покарання (ст.ст. 97, 105 КК).

5.3. Маємо звернути увагу на запропоновану автором редакцію ч. 1 ст. 97 – 1 КК. *Завданнями кримінальної відповідальності неповнолітніх є: відповідність заходів кримінального примусу віку та соціальній зрілості неповнолітніх; обмеження застосування покарання у вигляді позбавлення волі та пріоритет застосування примусових заходів виховного характеру тощо ...* (С. 162) Чи прийнятна така редакція, якщо враховувати зміст та сутність кримінальної відповідальності як негативної реакції держави на вчинене діяння, зміст якої саме полягає у певних обмеженнях та позбавленнях. Відповідно не може кримінальна відповідальність обмежити сама себе в чомусь. В чинному кримінальному законодавстві визначені завдання Кримінального кодексу України (ст. 1 КК). Відповідно до чинної назви Розділу II КК «Закон про кримінальну відповідальність» доречніше було б визначитися у такий спосіб: «Завданням закону про кримінальну відповідальність неповнолітніх є правове забезпечення .. (і далі по запропонованому змісту).

6. Насамкінець, слід звернути увагу на редакцію та зміст останнього абзацу на сторінці 15, де автор стверджує про те, що «до неповнолітніх можуть бути застосовані тільки п'ять із дванадцяти видів покарання, причому чотири з них (штраф, позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, суспільні роботи, виправні роботи) за рівнем репресивної дії не відповідають ступеню тяжкості більшості злочинів, скоєних неповнолітніми,

або ж не можуть бути призначені за особистими ознаками. Тож залишається практично один вид покарання – позбавлення волі на певний строк» (С. 15-16). Це положення надає підстави вважати, що автор допустив редакційної помилки: не п'ять, а не шість видів покарання (автор не згадав арешт); громадські роботи, а не суспільні роботи. До того ж, таке досить важливе твердження щодо не відповідності репресивної сутності більшості покарань та тяжкості вчиненого неповнолітнім злочину, його особистісним особливостям, - потребує ґрунтовного аналізу.

Проте визначені зауваження підтверджують складність та дискусійний характер окремих досліджених проблем, відтворюють особистісне бачення автора у їх вирішенні, підтверджують доцільність їх подальшого більш глибокого наукового дослідження та аргументації. Ці зауваження не носять принципового характеру, не впливають суттєво на загальне позитивне враження від обсягу виконаного дослідження та запропонованих автором пропозицій. Сподіваємось, що висловлені зауваження будуть використані автором у подальшій науковій діяльності.

Загальний висновок по дисертації. Таким чином, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій, повнотою опублікованих дисертантом матеріалів, за оформленням кандидатська дисертація "Призначення покарання неповнолітнім: концептуальні основи", виконана Дмитришиною Тетяною Іванівною, є завершеною працею. В ній отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має суттєве значення для науки кримінального та кримінально-виконавчого права. Дисертаційне дослідження повністю відповідає науковій спеціальності 12.00.08, вимогам п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567. Її автор - Дмитришина Тетяна Іванівна на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального
права та криминології ОДУВС

Погоджено:
проректор Одеського державного університету
внутрішніх справ

В.О. Меркулова

О.Г. Поліщук